

ЗАДОВОЛЕНІСТЬ МАЙБУТНІМ ФАХІВЦЕМ ПРОФЕСІЙНОЮ ПІДГОТОВКОЮ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ЇЇ УСПІШНОСТІ

Статтю присвячено можливим шляхам реалізації проблеми підвищення рівня задоволеності студентів професійною підготовкою, визначенню психологічних аспектів, що впливають на формування задоволеності та розкриттю її змісту.

Ключові слова: задоволеність, індивідуальний стиль діяльності, професійно важливі якості, індивідуальна професійна концепція

Стаття посвятається можливим шляхам рішення проблеми підвищення рівня задоволеності студентів професійною підготовкою, визначенню психологічних аспектів, які впливають на формування задоволеності та розкриттю її змісту.

Ключевые слова: удовлетворенность, индивидуальный стиль деятельности, профессионально важные качества, индивидуальная профессиональная концепция.

The article deals with possible ways of the problem of the students' satisfaction with the professional training resolving, definition of the psychological aspects that influence satisfaction formation and its sense description.

Key words: satisfaction, individual activity style, professionally important qualities, individual psychological conception.

Реорганізація українського освітнього простору спрямована на його оптимізацію через переструктурування системи підготовки та введення інноваційних механізмів підвищення якості освіти. Та основним суб'єктом, заради якого здійснюються такого роду перетворення, є особистість того, кого готують до професії – студента. І, перш за все, слід звернути увагу на його задоволеність та ставлення до професійної підготовки, оскільки у майбутньому саме від якості роботи цієї категорії осіб залежатиме розвиток та успіх держави на міжнародній арені.

Отже, розроблення феномену задоволеності особистістю процесом професійної підготовки є однією з актуальних проблем сучасної психології.

Психологічні основи розвитку і становлення професіонала в межах психології професійної діяльності вивчали О.Асмолов, Г.Балл, І.Бех, О.Бодальов, М.Боришевський, І.Вітенко, Л.Виготський, Д.Гриджук, В.Дружинін, Д.Ельконін, Е.Еріксон, Д.Зиглер, Є.Климов, А.Ковальов, Г.Костюк, О.Леонт'єв, Б.Ломов, С.Максименко, В.М'ясищев, Г.Олпорт, Л.Орбан, К.Платонов, К.Роджерс, С.Рубінштейн, Л.Х'ел, та ін.

Прогресивний розвиток психологічних досліджень в аспекті розвитку особистості фахівця в умовах навчання у вищому навчальному закладі, у процесі професійної діяльності спонукає до пошуку шляхів підвищення рівня успішності професійної підготовки особистості.

Відповідно, метою нашої статті є розгляд феномену задоволеності професійною підготовкою як такого, що сприяє підвищенню її успішності та ефективності становлення фахівця.

Задоволеність професійною підготовкою формує позитивне ставлення студентів як до самого процесу підготовки, так і до майбутньої професії. Позитивне налаштування на успішну роботу в незадоволеної людини не виникає.

Слід зазначити, що задоволеність в психології розглядають як позитивно-емоційний стан психіки людини, що формується в наслідок певних дій (творчих, матеріально-виробничих і т. ін.), у результаті чого задовольняються її бажання та потреби [3, с.476]. Щоб таке задоволення відбулося, необхідно, перш за все, знати, які потреби та мотиви до навчання є у студентів.

Як показують результати теоретико-емпіричних досліджень, у період професійної підготовки у студентів переважно актуалізуються потреби у самоствердженні, визнанні, повазі та гностичні потреби (потреби в одержанні нової інформації та її систематизації).

Крім того, на основі цих потреб, у період професійної підготовки, у них формуються та розвиваються мотиви до навчання. Основними з них є такі: бажання стати професіоналом своєї справи; інтерес до майбутньої професії, прагнення до самореалізації та самоствердження, бажання реалізувати отримані знання, прагнення до матеріальної забезпеченості.

Питання психології

Також доцільно зазначити, що мотивація до навчання може відігравати роль компенсаторного фактору у випадку недостатньо високих спеціальних здібностей чи недостатнього рівня інтелектуального розвитку. Відповідно розвиток мотивації до професійної діяльності може бути пов'язаний з успішністю в навчанні, але це не є закономірністю, бо не завжди кращий студент стає успішним професіоналом. Проте якщо, наприклад, у нього немає бажання набувати знання, необхідні для професійної діяльності, він навчається невідповідно до своїх здібностей, то виникає питання щодо успішності його подальшої праці. Ніякий високий рівень розвитку інтелекту, як відомо, не може компенсувати низьку мотивацію до навчання чи її відсутність і, таким чином, не може призводити до високого рівня успішності навчальної діяльності.

Разом з тим, трапляється, що "сильні" і "слабкі" (за критерієм успішності) студенти різняться не тільки за рівнем розвитку інтелекту, а й за рівнем мотивації до навчальної діяльності. Для "сильних" характерна спрямованість на ефективне успішне навчання: вони мають потребу в оволодінні професією на високому рівні, орієнтовані на отримання міцних професійних знань і практичних вмінь, прагнуть до самореалізації. Що стосується "слабких", то їх потреби в основному ситуативні: уникнути осуду за погане навчання, втрати авторитету серед одногрупників, завищена самооцінка, що спричиняє впевненість у власних знаннях тощо.

Класично діяльність науково-педагогічного складу ВНЗ спрямована на формування у студентів, перш за все, системи необхідних знань, умінь та утворення необхідних навичок, що розвиваються у процесі професійної діяльності, а з точки зору сучасних підходів – на розвиток професійної компетенції. Але знання тільки тоді можуть бути реалізовані на практиці, коли вони перейдуть у ранг здібностей. Останні визначають як індивідуально виражені особливості людини, що дають можливість здійснювати ті чи інші види діяльності, удосконалюватись у них і успішно працювати. Щоб утворились здібності (загальні, спеціальні, творчі), студенту необхідно не тільки почути логічно викладену, обґрунтовану інформацію на навчальних заняттях, а й мати мотиви щодо її сприймання. Наприклад, інтерес до інформації, прагнення до її реалізації,

бажання володіти знаннями задля самоствердження тощо.

Отже, потреби та мотиви є основою феномену задоволеності. Щоб створити таку основу, необхідно вивчати розвиток мотиваційної сфери студентів та визначати ієрархію мотивів до навчання та майбутньої професійної діяльності. Реалізувати це можна через використання певних діагностичних методик:

- діагностики емоційної спрямованості особистості;
- діагностики мотиваторів соціально-психологічної активності особистості;
- дослідження мотивації до успіху (Т.Елерса);
- вивчення мотивації до уникнення невдач (В.С. Мільмана);
- діагностика мотиваційної структури особистості;
- діагностика структури мотивів трудової діяльності (Т.Л. Бадоева).

Доповнити методики доцільно спеціально розробленою анкетною, яка складатиметься з переліку потреб, мотивів, що можуть бути притаманні студентам. Обов'язково у кінці кожного переліку, треба зазначати: «Укажіть, будь ласка, ті мотиви (потреби), що не увійшли у визначений перелік, але є для вас також важливими». Така анкета допоможе визначити ієрархію мотивів та потреб студентів, що мають бути задоволені у процесі професійної підготовки.

Також важливо враховувати, що потреби та мотиви сприяють виробленню особливого стилю діяльності. Якщо мотиватори обираються адекватними до психофізіологічних, психологічних особистостей студента, то й стиль його діяльності буде конструктивним й спрямованим на успішне навчання. А якщо особистісні показники не враховуються, то й стиль діяльності матиме деструктивний характер.

Під стилем діяльності розуміють стійкі, узагальненні особливості здійснення діяльності даною особистістю [1, с.159].

Студент, який постійно віддає перевагу тим чи іншим ситуаціям і діям, уникаючи інших, з часом виробляє у собі певні навички чи стереотипи поведінки, які, розповсюджуючись на різні ситуації і форми поведінки, можуть сформуватися як відповідні особливості особистості. Навпаки, примушуючи студента знаходитись в ситуації чи виконувати дії, інтенсивність яких постійно порушує оптимальний для нього

рівень збудження, ми створюємо тим самим умови, що сприяють формуванню небажаних властивостей особистості (страх, нервозність, слабка стресостійкість й ін.). Це може виникнути, коли постійно стимулюють високо реактивних індивідів й коли низько реактивним весь час не вистачає необхідних доз стимуляції [8, с.126-127].

Насамперед, кінцева мета професійної підготовки, полягає у тому, щоб якнайкраще пристосувати людину до професії. Але цього не можна зробити, не сформувавши індивідуального стилю роботи – результату оптимального її пристосування до даних умов та вимог професії [7, с.41]. Тож у кожного студента мають бути сформовані та розвиненні такі індивідуальні характеристики, які дозволять йому успішно виконувати свої професійні обов'язки, бути задоволеним працею й результатом власної самореалізації в цій діяльності. Саме сукупність особливостей конкретної людини, що впливають на ефективність її роботи, називають індивідуальними чинниками, характеристиками, до яких відносять професійні якості, психологічні та фізіологічні особливості, фізичні характеристики [3, с.159]. Базуючись на положеннях Є.Климова, В.Мерліна, В.Небиліцина, Б.Теплова про те, що індивідуальний стиль виробляється й удосконалюється у процесі активного пошуку прийомів і способів дій з метою досягнення найкращих результатів роботи відповідно до власного темпераменту [2, с.13], вивчали індивідуальний стиль діяльності А.Брушлинський, М.Щукін та ін. [4].

Розвиток індивідуального стилю діяльності через формування професійно важливих якостей обґрунтовували О.Батаршев, І.Олексієва, О.Майорова [2].

У процесі професійної підготовки у студентів має формуватися й розвиватися система професійно важливих якостей та індивідуально-психологічних характеристик, що у поєднанні із психофізіологічними характеристиками формують індивідуальний стиль професійної діяльності – максимальну відповідність особистості вимогам та умовам професійної діяльності. Своєрідне поєднання індивідуальних характеристик фахівця та вимог праці інтегрується в його індивідуальній професійній концепції – інтегративній професійно-психологічній характеристиці, що впливає на ефективність його роботи та розкриває особистісну складову (професійно важливі якості) й систему ставлень (мотиви, погляди,

уявлення) до професійної підготовки та майбутньої діяльності.

Реалізація індивідуальної професійної концепції та професійної компетентності на основі власних психофізіологічних особливостей сформує у особистості своєрідний, притаманний тільки їй стиль професійної діяльності та сприятиме підвищенню рівня її професійної придатності.

Крім того, як свідчить аналіз наукових напрацювань, задоволеність також є однією із важливих умов розвитку професійної придатності особистості – відповідності конкретної людини конкретній діяльності.

Важливо враховувати, що проблема професійної придатності поєднує загальнопсихологічні питання теорії діяльності та її прикладні аспекти, розглядає індивідуально-психологічні розходження, які відбиваються на розвитку властивостей і якостей особистості на етапах життєвого та професійних шляхів, характері та ступені прояву професійних здібностей, мотивації, сутності конкретної діяльності суб'єкта, її зміст, засоби й умови, що висувають систему вимог щодо нього, по-третє, проміжні або кінцеві результати підготовки й діяльності, що свідчать про рівень професійної придатності й набувають оцінних значень для суб'єкта [6, с.92].

Отже, щоб визначати рівень професійної придатності студентів у процесі їх професійного розвитку, необхідно порівняти вихідні якості майбутнього фахівця і сформовані в процесі професійної підготовки професійно важливі якості, здійснити зіставлення останніх з вимогами діяльності, оцінювання виконаної діяльності. Під професійною придатністю фахівця розуміємо сукупність психофізіологічних особливостей та особистісних психологічних характеристик, професійну компетентність, здібності та систему професійно важливих якостей, необхідних для успішної професійної діяльності.

Слід також враховувати, що на наведені показники та увесь навчально-виховний процес впливає ще й період навчання. Найбільш складним періодом визначено перший та останній курси навчання. Середина навчання також є проблематичним періодом, оскільки студенти вже відчувають себе не «новачками», а такими, що вже знають усі тонкощі перебування в навчальному закладі, розслабляються в плані навчання і, разом з тим, усвідомлюють, що все ж таки вони стануть фахівцями конкретної галузі. Кидати в цей період

навчання вже недоцільно, оскільки половина його пройдена. Тому настає ще й стан стурбованості щодо пошуку відповіді на запитання: «А чи правильно я обрав професію?»

Проаналізуємо кризові періоди професійного становлення – періоди, коли відбувається кардинальна перебудова професійної свідомості, діяльності і поведінки особистості, зміна вектора професійного розвитку. Крім того, ці періоди характеризуються інерцією професійного розвитку, потреба в самоповазі викликає протест, незадоволеність професійним життям. Свідомо й несвідомо особистість починає відчувати потребу у подальшому професійному зростанні. За відсутності перспектив кар'єрного росту особистість відчуває дискомфорт, психічну напругу, з'являються думки про можливість звільнення [5, с.60-64].

Щоб активізувати роботу студентів й нівелювати, або зменшити, вплив складного періоду навчання, викладачі мають добирати адекватні методи та враховувати, що кожен з них має психологічну основу. Так, наприклад, це, перш за все, методи організації навчально-пізнавальної діяльності, методи стимулювання і мотивації, методи контролю та самоконтролю навчальної діяльності, бінарні та ситуаційні методи навчання. Навіть у назві груп зазначених методів прослідковується їх психологічна основа. Крім того, як відомо, метод навчання має дві складові частини: об'єктивну, що обумовлена незмінними положеннями (педагогічними законами, закономірностями, принципами), які є в будь-якому методі; суб'єктивну, що обумовлена – індивідуально-психологічними особливостями викладача, студента та умовами навчання. Отже, викладач має обирати відповідну систему дидактичних методів, спираючись на психолого-педагогічні закономірності, аналізуючи традиційні, інноваційні методи та прийоми навчання, особливості їх застосування, власні індивідуально-психологічні особливості й педагогічні можливості, психологічні характеристики студентів відповідного курсу навчання, урахувати переваги та недоліки методів, можливі шляхи їх впливу на окремого студента та аудиторію в цілому.

Разом з тим, результатом розвитку професійної придатності є професійно важливі якості. Дійсно, щоб фахівець зміг реалізувати власні здібності, він повинен володіти комплексом професійно важливих якостей – психофізіологічних, психологічних

характеристик та здатностей, що формуються, розвиваються у процесі професійної підготовки й діяльності та є основою їх успішності. Кожна діяльність вимагає від особистості специфічного набору професійно важливих якостей, що дозволять ефективно використовувати власні здібності. Важливим є й те, що система особистісних якостей людини є передумовою її придатності до певного виду діяльності, а професійно важливі якості, що відповідають вимогам конкретної професії, – необхідною умовою професійної придатності. Зазначені якості будуть максимально проявлятися в діяльності, якщо фахівець буде психологічно готовим до її виконання.

Основою формування професійно важливих якостей (далі - ПВЯ) є інформаційна - знаннева, психологічна та психофізіологічна основа, а оскільки індивідуальний стиль виробляється й удосконалюється у процесі активного пошуку прийомів і способів дій з метою досягнення найкращих результатів роботи відповідно до власного темпераменту, то вироблення індивідуального стилю сприяє розвитку вже наявних професійно важливих якостей та формуванню нових – необхідних для успішної діяльності; практичні вправи, проблемні ситуації, ділові ігри, що ставлять студента в певні професійні ситуації, сприяють формуванню індивідуального стилю, а відповідно і розвитку ПВЯ.

На етапі професійної підготовки тільки починає формуватися система професійних якостей та основа індивідуального стилю діяльності.

Фактично зміст ПВЯ є основою та наслідком утворення індивідуальної професійної концепції фахівця, що поєднує особистісну основу – наявність необхідних психологічних характеристик (індивідуально-психологічних особливостей, особистісних якостей, здібностей) та ставлення до діяльності (мотиви, уявлення про діяльність, задоволеність діяльністю). Ставлення до діяльності, яке формується із інформації та знань про неї, при виконанні завдань професійного змісту, впливає на особистісні якості доповнюючи їх професійним змістом – відбувається утворення ПВЯ. Відповідно, механізм формування ПВЯ такий: інформація про діяльність – знання – ставлення до діяльності – задоволеність професійною підготовкою - професійні здібності - доповнення особистісних якостей професійним змістом – ПВЯ.

Питання психології

Базуючись на концепції Б.Ананьєва про функціональні й операційні механізми психіки та на основі теоретико-емпіричного дослідження, ми дійшли до висновку, що в основі індивідуальної професійної концепції фахівця лежить саме поєднання функціональних і операційних механізмів психіки, тобто поєднання особистісної складової та ставлення до діяльності. Крім того, індивідуальна професійна концепція формує інформаційно-змістову основу професійно важливих якостей. Індивідуальний стиль діяльності – динамічний бік професійно важливих якостей, а поєднання індивідуальної професійної концепції та індивідуального стилю діяльності сприяє утворенню нових та розвитку наявних ПВЯ.

Якщо особистісні характеристики мають професійну спрямованість, тобто змінюються відповідно до вимог діяльності, то відбувається професійне становлення у процесі підготовки – формування індивідуальної професійної концепції фахівця, що є результатом становлення професіонала на етапі підготовки. Індивідуальний стиль діяльності тільки починає формуватись у процесі підготовки через виконання вправ, завдань на практичних заняттях, участь у тренінгах.

Чим більший буде взаємозв'язок індивідуальної професійної концепції з індивідуальним стилем діяльності, тим оптимальнішою (щодо конкретної діяльності) буде система ПВЯ і, відповідно, успішним буде процес професійної підготовки та майбутня праця.

У міру входження до діяльності, професійного становлення набуття професійного досвіду, сприяє вдосконаленню цього комплексу якостей (доповнення, рівень розвитку) й переходу на рівень професійної майстерності.

Отже, у процесі успішної навчальної діяльності у майбутніх фахівців мають сформуватися нові індивідуально-психологічні характеристики, здібності, що дозволять їм відповідати вимогам професії, успішно працювати й комфортно почувати в певній професійній сфері.

Вище викладене дозволило зробити наступні висновки:

- задоволеність процесом підготовки – це позитивно-емоційний стан студента, що формується в наслідок задоволення його основних потреб та реалізації мотивів;

- поєднання психофізіологічних особливостей студента, його інтелектуального потенціалу формує індивідуальний стиль підготовки, що спрямований на успішне навчання, та індивідуальний стиль професійної діяльності;

- задоволеність є однією із важливих умов розвитку професійної придатності особистості, що базується на його індивідуальній професійній концепції – інтегративній професійно-психологічній характеристиці, яка впливає на ефективність роботи фахівця та розкриває його особистісну складову й систему ставлень до професійної підготовки та майбутньої діяльності.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А.Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 299, [2] с.
2. Батаршев А.В. Диагностика профессионально-важных качеств / А.В.Батаршев, И.Ю.Алексеева, Е.В.Майорова. – СПб.: Питер, 2007. – 182 с.
3. Большая психологическая энциклопедия. – М.: Эксмо, 2007. – 544 с.
4. Брушилинский А.В. Проблемы психологии субъекта / А.В.Брушилинский. – М.: Изд-во ИП РАН, 1994. – 109 с.
5. Зеер Э.Ф. Психология профессиональной деструкции: учеб. пособ. [для вузов] / Э.Ф.Зеер, Э.Э.Сыманюк. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2005. – 240 с.
6. Корольчук М.С. Теория і практика професійного психологічного відбору: навч. посіб. / М.Корольчук, В.Крайнюк. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 536 с.
7. Лукашевич Н.П. Психология труда : учеб.-метод.пособ. / Н.П.Лукашевич, И.В.Сингаевская, Е.И.Бондарчук // Под ред. Н.П.Лукашевича. – К.: МАУП, 1997. – 104 с.
8. Стреляу Я. Роль темперамента в психологии развития / Ян Стреляу // Перевод с польского В.Н.Пороуса; под общ. ред. И.В. Раич-Щербо. – М.: «Прогрес», 1982. – 232 с.